

İşaret dili dersi alan üniversite öğrencilerinin derse ve işitme-konuşma engelli bireylere yönelik bakış açılarının değerlendirilmesi: Nitel bir araştırma

Aysel TEKGÖZ OBUZ¹

¹Tarsus Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Mersin, Türkiye

Araştırma Makalesi/Research Article

DOI: 10.70736/ijoes.577

Gönderi Tarihi/ Received:
29.09.2024

Kabul Tarihi/ Accepted:
12.02.2025

Online Yayın Tarihi/ Published:
15.03.2025

Öz

Çalışma, işaret dili dersi alan üniversite öğrencilerinin, derse ilişkin görüşleri ve bu dersin, işitme-konuşma engelli bireylere yönelik tutumlarını nasıl etkilediğini araştırmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bir toplumda işaret dili bilen engelsiz insan sayısının artması, o toplumdaki işitme-konuşma engelli bireylerin karşılaştıkları zorlukların üstesinden gelme ihtimalini artırabilir. Bu popülasyonun artmasında eğitim-öğretim, önemli bir yoldur. Dolayısıyla çalışmada, eğitimin en üst kademesi olarak üniversitede verilen işaret dili dersini alan 15 öğrenci ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yarı-yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla öğrencilerin; dersi seçme motivasyonları, ders içeriğini değerlendirmeleri ve bu dersin işitme-konuşma engellilere yönelik algılarını etkileme durumu hakkındaki görüşleri araştırılmıştır. Öğrencilerin dersi seçmelerindeki en büyük neden, “anlamak ve anlaşılacak” şeklinde olmaktadır. Dersin verilmiş tarzının, engelli bireylere yönelik farkındalık kazandırdığı düşünülmektedir. Ayrıca öğrenciler genel olarak işaret dili dersini faydalı bulsalar da bazı önemli sorunlara dikkat çekmişlerdir. Bu sorunlar dersin, tek dönemlik olması, seçmeli bir ders olması, sadece üniversitede veriliyor olması, derste kayna ve materyal eksikliğinin varlığı, işitme ve konuşma engelli bireylerle etkileşime dayalı bir uygulamanın olmayışı şeklindedir. Bu noktalarda bazı öneriler sunulmuştur. Öğrencilerin hepsi, bu ders sayesinde, engelli bireylere karşı daha olumlu tutum geliştirdiklerini ve onlara yönelik farkındalıklarının arttığını belirtmiştir. Sonuçta bu çalışma ile öğrencilerin beklentilerini karşılayabilecek müfredat önerisi sunularak, işitme-konuşma engelli bireyler hakkında farkındalık kazandırmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Engellilere yönelik tutum, işitme-konuşma engelli, Türk işaret dili, Türk işaret dili dersi

Evaluation of the perspectives of university students enrolled in sign language courses toward the course and individuals with hearing-speech impairments: A qualitative study

Abstract

The study aimed to explore the perspectives of university students taking sign language course concerning the course and how it influenced their perceptions of individuals with hearing/speech impairments. An increase in the number of individuals without disabilities who know sign language in a society may increase the possibility of hearing-speaking impaired individuals in that society overcoming the difficulties they face. Education and training are significant methods for increasing this population. In this study, in-depth interviews were conducted with 15 university students who had taken the sign language course offered as part of their university education, the highest level of education. Using a semi-structured interview form, the study explored students' motivations for choosing the course, their evaluations of the course content, and their views on the impact of this course on their perceptions towards hearing-speaking impaired individuals. The primary motivation for students to choose the course was the desire 'to understand and be understood'. The instruction method of the course is believed to foster awareness of individuals with disabilities. Students generally found the sign language course beneficial but highlighted several significant issues including the course's limited duration of one semester, its status as an elective, its availability exclusively at the university, the insufficient resources and materials provided, and the absence of opportunities for practical interaction with hearing/speech-impaired individuals. Several recommendations are offered to address these issues. All students indicated that taking the course helped them develop more positive attitudes towards individuals with disabilities, and significantly increased their awareness of these individuals. In conclusion, this study attempted to raise awareness about hearing-speech impaired individuals by presenting a curriculum proposal that is believed to meet the expectations of the students.

Keywords: Attitude towards disabled people, hearing-speech impaired, Turkish sign language, Turkish sign language course

Sorumlu Yazar/ Corresponded Author: Aysel TEKGÖZ OBUZ, E-posta/ e-mail: ayseltekgozobuz@tarsus.edu.tr

GİRİŞ

İngilizcede “university” şeklinde telaffuz edilen ve Türkçe karşılığı “üniversite” olan kavramın “universe” kelimesinden geldiği bilinmektedir. “Universe” ise, dünyadaki tüm insanları kapsayan demek, yani aslında “kâinat” demektir. Bu da üniversitelere, tüm kâinat bilimlerini veren yahut üreten kurumlar olma anlamı yüklemektedir (Ağralıoğlu, 2012). Peki durum gerçekte öyle midir? Yani günümüz üniversiteleri, tüm kâinata dayalı bilgileri üreten veya bu bilgileri yayan alanlar olma özelliği kazanabilmiş midir yahut bu, mümkün müdür? Nitekim bu soruları cevaplamak pek de kolay değil. Zira bunun için çok kriterli değerlendirmeler gerekse de öncelikle üniversitelerin, öğrencilerine mesleki anlamda gerekli bilgi vermenin yanında, toplumun her bir bireyini ve nihayetinde toplumu anlamayı kolaylaştıran kurumlar olması beklenmektedir. Bunun için mesleki anlamda nitelikli bir eğitim verme, bilgiye ulaşma noktasında yol gösterme ve edinilen bilgileri kullanma becerisi kazandırma gibi öncelikli hedeflerinin yanında üniversitelerin, öğrenim gören öğrencilerde “toplumsal duyarlılık” noktasında bir kıvılcım yakması beklenir.

Bu bağlamda çalışmada, öncelikle birçok üniversitenin web sayfaları incelenmiş, üniversite misyon ve vizyon açıklamaları gözden geçirilmiş ve ortak söylemlerin; kaliteli bir eğitim ve öğretimin hedeflenmesinin yanında, “insanlığın gelişimi”, “toplum yararı” ve “bireysel sorumluluk” gibi kavramlar etrafında şekillendiği görülmüştür. İncelenen üniversitelerin yaptığı “sosyal sorumluluk” vurgusu, anlamlı karşılansa da bölümlere ait müfredatlar incelendiğinde, bazı sorunlarla karşılaşmaktadır. Zira ders müfredatları ve içerikleri incelendiğinde, toplumsal duyarlılığa ve gönüllülüğe dayalı ders sayılarının ya da bu ders içeriklerinin oldukça kısıtlı olduğuna, daha ziyade iyi bir meslek elemanı olma hedefine yönelik bir müfredatın göze çarptığına şahit olunmuştur. Bu çalışmanın temel motivasyonlarından biri de göze çarpan bu eksiklik neticesinde şekillenmiştir. Böylece çalışmada hem söz konusu eksikliğe dikkat çekilmiş hem de önerilere dayalı veriler sunulmaya çalışılmıştır. Bunun için “bireysel sorumluluk”, “toplumsal duyarlılık” ve “gönüllülük” gibi kavramlara dayanan derslerden biri olduğu düşünülen, “Türk İşaret Dili Dersi” ele alınmıştır. İşaret dili dersini seçmeye yönelik başka bir neden ise Türk İşaret Diline yönelik gerek akademik gerekse toplumsal çalışmalarda farkındalığın yeterince yaratılmamış olduğu yönündeki düşünce olmuştur. Hâlbuki işitme ve konuşma engelli bireylerin en temelde iletişim sorunu yaşadıkları düşünüldüğünde, atılacak en önemli adımın “işaret dilini öğrenme” konusunda olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada amaç, bahsedilen eleştiriye

dikkat çekerek işaret dili dersleri bağlamında bazı öneriler sunmak ve dolaylı yoldan okuyuculara işitme ve konuşma engelliler hakkında bir farkındalık kazandırmaktır.

Çalışmada Tarsus Üniversitesinde seçmeli ders niteliğinde verilen işaret dili dersini alan üniversite öğrencilerinin bu derse yönelik görüşleri, önerileri ile işitme ve konuşma engelli bireylere bakış açılarına etkisi araştırılmıştır. Dolayısıyla öğrencilerin “İşaret Dili Dersini Seçme Motivasyonları”, “Dersin Sağladığı Katkılar”, “İşaret Dili Dersine Yönelik Görüş ve Önerileri”, “İşitme ve Konuşma Engelliliğe Yönelik Görüşleri” ve “Dersin İşitme ve Konuşma Engelli Bireylere Yönelik Tutumlarına Etkisi” gibi temalar ve bu temalara bağlı alt temalar tartışılmıştır. İşaret dili en genel anlamda, işitme ve konuşma engelli bireylerin kendi aralarında ya da engelsiz bireylerle iletişim kurma amacıyla ellerini, gövdelerini veya yüzünü kullandığı bir iletişimi ifade etmektedir (Karaca & Bayır, 2018). İşaret dili işitme ve konuşma engelli bireylerin ana dili kabul edilmektedir. Buradan anlaşıldığı üzere, işitme ve konuşma engelli bireylerin ana dili Türkçe değil, işaret dilidir. 1988 yılında Avrupa Birliği, her ülkenin işaret dilini tanıması gerektiği yönünde bir yazı yayımlanmıştır. Böylece bazı ülkeler yerel işaret dilini tanımaya başlasa da Türkiye’de TİD ile ilgili akademik çalışmaların azlığı dikkat çekmektedir. İlk olarak 2000’li yılların başında akademik alanda ilgi çeken işaret dili, 1 Temmuz 2005 tarihinde TBMM tarafından kabul edilen “5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” ile, Türkiye’de kullanılan bir dil olarak kabul edilmiştir. Nitekim üniversitelerde de işaret dili dersi önemsenmeye başlamış ve ilk kez 2013-2014 eğitim-öğretim yılından itibaren seçmeli ders olarak müfredatta yer edinmiştir. Süreçteki en önemli gelişmelerden biri de sadece işaret dili dilbilime yönelik lisansüstü programların açılmasıdır (Piştav-Akmeşe, 2016). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü “Türk İşaret Dili Tercümanlığı (YL) Programı” ve “Hacettepe Üniversitesi Türk İşaret Dili Çalışmaları ve Uygulamaları (Tezsiz Y.L) Programları” bu konuda verilecek en değerli örneklerdendir. Tarsus Üniversitesi’nde ise son iki yıldır verilmeye başlanan bu dersin, günümüzde hala birçok üniversitenin müfredatlarında dahi olmadığı görülmüştür. Konunun yasal boyutu ele alındığında ise, işaret dili ile ilgili bir yasal düzenlemenin olmadığı, işaret dilinin daha ziyade kurs ve dernekler tarafından verildiği, eğitmenlere yönelik kriterlerde bazı soru işaretlerinin olduğu ve işaret dili eğitiminde yanlışlıklar ve eksikliklerin çokça gündeme geldiği dikkat çekmiştir (Selvi & Yıldırım, 2023).

İşitme ve konuşma engelli bireylere yönelik “tutum” noktasında da işaret dili derslerinin önemli olduğu düşünülmektedir. Zira engellilere yönelik tutumu araştıran çalışmalar, bu tutumu belirleyen önemli unsurların, alınan eğitim ve bilgi düzeyi olduğunu belirtmiştir (Au & Man,

2006). Bununla birlikte engelli birini tanımak ya da engelli bir yakına sahip olmak da engelli bireylere yönelik tutumu etkileyen önemli unsurlar arasında sayılmaktadır (Laat ve ark., 2013). İşitme ve konuşma engelli bireylere yönelik tutumların olumlu ya da olumsuz oluşu, onların toplumla olan ilişkilerini belirlemede ve kendini ifade etmede etkili olabilmektedir. Olumlu tutuma sahip bireyler, işitme ve konuşma engelli bireylerin toplumsal katılımını desteklemekte ve onlarla iletişim kurmaya daha açık olmaktadır (Hung & Paul, 2006), olumsuz tutuma sahip bireyler ise, bu bireylere yönelik duygusal kaygılar taşımakta ve onlarla iletişim kurma noktasında isteksiz olabilmektedirler (Nikolarazi & Reybekiel, 2001). İşitme ve konuşma engelli bireylerin toplumsal hayatta maruz kaldığı çokça olumsuz tutumdan bahsetmek mümkündür. Bunu azaltabilmek adına kendilerine tanınan yasal hakların varlığı tabii ki önemli olmaktadır. Fakat bunun yanında sahip oldukları diğer hakları hatırlamak gerekli olabilmektedir. Bu hakların en önemlilerinden biri; “anlaşılabilirlik” diyebiliriz. Lakin iletişim kuramamak, beraberinde anlaşılammayı da getirebilmektedir. İşte bu iletişim probleminden doğan sorunların giderilmesi noktasında Türk İşaret Dili dersleri ve eğitimlerinin yeri yadsınamaz bir öneme sahip olmaktadır. Zira iletişim noktasında zorluk çeken bu bireyler, ne yazık ki toplumda kendini kabullendirmede pek çok güçlükle karşılaşmaktadırlar (Müküs, 2019: s.37). Bu güçlüklerin aşılması umuduyla geliştirilen TİD, geçmişi aslında eskiye dayanan ve kendine has bir dilbilimsel yapısı olan bir dildir. TİD, Türkiye’de, AB’nin insan hakları standartlarına uyumluluğu açısından resmî kurumlarca da ilgi görmeye başlamıştır (Piştav-Akmeşe, 2016). Bu ilgilerden biri kuşkusuz eğitimin en önemli basamaklarından biri olan “üniversiteler” tarafından gerçekleşmiştir. Böylece müfredatlarda çoğunlukla seçmeli ders pozisyonunda yer edinen “İşaret Dili Dersi” ile temel seviyede işaret dili eğitimi verilmektedir.

İşaret dili dersi sayesinde hem yeni bir dil öğretimi gerçekleşmekte, hem de toplumsal sorunlara duyarlılık kazandırma fırsatı elde edilmektedir. Ancak üniversitelerde seçmeli/zorunlu ders olarak verilmeye başlanan bu dersin, dersi alan öğrenciler açısından nasıl değerlendirildiği, içeriğinin zenginleşmesi ya da verimliliğinin artışı açısından ne gibi ihtiyaçlara cevap vermesi gerektiği ya da bu dersin önemli çıktılarında biri olarak, engelliliğe yönelik tutum ya da duyarlılığı etkileme biçimini araştıran bir çalışma ile Türkçe literatürde karşılaşılmamıştır. İşte bu çalışma ile dersi alan öğrencilerin görüşleri ele alınarak, dersin içeriğini değerlendirme biçimleri ve bu dersin, işitme-konuşma engelli bireylere yönelik bakış açılarında ne gibi bir etkisinin olduğunu, bizzat kendi bakış açıları ile değerlendirerek, ilgili literatüre katkı sağlamak hedeflenmiştir.

YÖNTEM

Araştırmanın modeli

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi tercih edilmiş ve yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı nitel çalışmada olay ve olgular, bütüncül bir şekilde ve gerçekçi bir bağlamda ortaya konulmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2008: s. 88). Çalışmada bir grup katılımcının belli bir konu hakkındaki deneyimlerini ele alan, nitel araştırma desenlerinden fenomenolojik yaklaşım kullanılmıştır. Bu sayede bireylerin yaşamış deneyimleri içerisinde, belli bir fenomene yönelik bir anlam üretmesi ve derinlemesine bir anlayış aktarımı gerçekleştirmesine olanak tanınmaktadır (Creswell, 2014: s.42). Çalışmada, anlaşılmayı bekleyen asıl fenomen, işaret dili dersini alan üniversite öğrencilerinin, derse yönelik görüşleri ve bu ders neticesinde işitme ve konuşma engelli bireylere nasıl bir bakış açısı geliştirdikleridir. Bu fenomeni açıklamak amacıyla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş ve bulgular kısmında katılımcıların bu fenomene yükledikleri anlam ve deneyimleri betimlemek amacıyla, doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

Araştırma grubu (evren-örneklem)

Bu çalışmanın çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örneklem kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme, araştırma amaçlarını gerçekleştirmek üzere yeterli ve zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen katılımcılar tercih edilmektedir (Patton, 2014: s.45). Bu bağlamda çalışmanın evrenini, Tarsus Üniversitesi'nin çeşitli bölümlerinde öğrenim gören ve işaret dili dersini seçen üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Türk İşaret Dili dersi Tarsus Üniversitesinde 2022 yılı itibarıyla müfredata eklenmiş yeni bir derstir. Bu sebeple derisi, toplamda 34 öğrenci almıştır. Çalışmanın örneklemini ise, yaşları 19-24 arasında değişen, işaret dili dersini alan ve çalışmaya katılmayı kabul eden gönüllü toplam 15 öğrenci oluşturmaktadır. Bu ders, üniversite genelinde verilen seçmeli bir ders olduğundan, üniversitede öğrenim gören çeşitli lisans/önlisans bölüm öğrencilerince de tercih edilebilmektedir. Bu bölümler; çocuk gelişimi, pazarlama, hemşirelik, ebelik, dil ve konuşma terapisi, tıbbi sekreterlik, ilk ve acil yardım, grafik tasarım, havacılık ve uzay mühendisliği şeklindedir. Öğrenciler, K1'den K15'e kadar tanımlanmıştır. Metin içerisinde katılımcı yorumlarına yer verirken, katılımcıyı tanıtmak adına "katılımcı adı, yaşı, bölümü" ile ilgili bilgiler, parantez içerisinde belirtilmiştir. Örneğin; (K1, 20, Çocuk Gelişimi) gibi.

Araştırmayı gerçekleştirmek üzere, Tarsus Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan (22/02/2024 tarihli ve 2024/19 sayılı) yazılı izin alınmıştır.

Ayrıca araştırma için ilgili üniversiteden (15/03/2024 tarihli ve E-66676008-302.08.01-2396 sayılı) yazılı kurum izni de alınmıştır. Araştırma, çalışmaya katılan öğrenciler için hiçbir şekilde maddi ya da manevi bir zarar riski taşımamıştır. Kimlik bilgileri deşifre edilmemiştir.

Veri toplama araçları

Çalışmada veri toplama amacıyla araştırmacı tarafından, araştırmanın amacına yönelik olarak geliştirilen sosyo-demografik soru formu ile yarı-yapılandırılmış görüşme soru formu kullanılmıştır. Bu aşamada öncelikle, konu bağlamında genel bir literatür taraması yapılmış ve ilgili çalışmalar incelenmiştir. Akabinde araştırmanın amacı çerçevesinde yarı-yapılandırılmış görüşme soru formu hazırlanmış ve bu sorular, işaret dili dersi veren başka bir uzman tarafından incelenmiştir. İnceleme sonrası geri dönüşe bağlı olarak, sorular nihai halini almıştır. Sosyo-demografik bilgi formunda; katılımcıların yaşı, cinsiyeti, bölüm ve sınıf bilgisi, ailede veya yakın çevrede işitme-konuşma engelli birey olup olmadığına yönelik sorular yer almaktadır. Yarı-yapılandırılmış görüşme formu ise, öğrencilerin işaret dili dersini seçme motivasyonları, ders içeriğini değerlendirmeleri ve bu derse yönelik önerileri, engellilik ve işitme-konuşma engellilik hakkındaki görüşleri, söz konusu engelliliğe ait dezavantajları ve zorlukları ele alış biçimleri, bu derslerin işitme ve konuşma engelli bireylere bakış açılarını etkileme biçimleri ile dersin katkıları gibi çeşitli konulardaki deneyimlerini anlamak amacıyla hazırlanan açık uçlu sorulardan oluşmaktadır.

Verilerin toplanması/işlem yolu

Araştırma konusu hakkında bilgi alan ve “Bilgilendirilmiş Onam Formu” ile araştırmaya katılmayı gönüllü olarak kabul eden katılımcılarla, derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler, öğrencilerin kendilerini rahat hissetmelerine bağlı olarak boş bir derslikte ve 25-40 dk arasında değişen sürelerde bireysel görüşmelerle gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların onamları alındıktan sonra yapılan görüşmeler ses kayıt cihazı aracılığıyla kaydedilmiştir. Ayrıca görüşme özeti tutulmuş ve görüşmelerin akabinde görüşme içeriğine dair genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Verilerin analizi

Araştırmadaki görüşmelere ait ses kayıt deşifreleri, görüşme notları ve genel değerlendirmeler dijital ortama aktarılmıştır. Elde edilen verilerden faydalanarak kodlamalar yapılmış, bu kodlar kategorilendirilerek temalar ve alt temalar elde edilmiştir. Böylece elde edilen veriler, söz konusu temalara göre değerlendirilmeyi içeren tematik analiz ile yorumlanmıştır. Nicel araştırmalarda geçerlik ve güvenirlik sayısal göstergelerle kanıtlanmaktayken nitel araştırmalarda kanıta dayalı sayısal verilerin pek olmaması nedeniyle

verilere dayalı bir geçerlik ya da güvenilirlik yapmak zordur. Burada önemli olan “inandırıcılık” konusu olup, inandırıcılığın mümkün olması noktasında araştırmacı, gereken önlemi almalı, verileri ayrıntılı bir şekilde tanımlamalı ve örneklem büyüklüğünü yeterli seviyede tutmalıdır (Başkale, 2016). Bu araştırmada güvenilirlik kapsamında, örneklem grubunun durumu ayrıntılı bir şekilde belirtilmiş, veri toplama ve analiz işlemleri kavramsal çerçeve dâhilinde sunulmuştur. Dersi alan öğrencilerin neredeyse yarısıyla yapılan bu çalışmada elde edilen bulgular, nitel araştırma konusunda deneyimli başka bir uzman tarafından da incelenmiş ve geri bildirimler neticesinde gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

BULGULAR

Bu başlık altında katılımcı yorumlarına dayalı olarak anlamlı tema ve alt temalar oluşturulmuş ve bu temalar belli bir çerçeve içinde betimlenerek analiz edilmiştir. Söz konusu temalara geçmeden önce katılımcılara ait bazı demografik bilgilere değinilebilir. Buna göre; araştırmaya katılan ve yaşları 19- 24 arasında değişen 15 öğrencinin 12’si kadın, 3’ü erkektir. Ders, genel seçmeli bir ders olduğundan farklı bölüm öğrencileri tarafından tercih edilebilmektedir. Dolayısıyla katılımcılardan 3 kişi çocuk gelişimi, 3 kişi pazarlama, 2 kişi hemşirelik, 2 kişi ebelik, 1 kişi dil ve konuşma terapisi, 1 kişi tıbbi sekreterlik, 1 kişi ilk ve acil yardım, 1 kişi grafik tasarım, 1 kişi de havacılık ve uzay mühendisliği bölümlerinde öğrenim görmektedir. Öğrencilerin 3’ü 3. sınıf, 12’si ise 2. Sınıfta öğrenim görmektedir. Bu 15 öğrencinin 12’si (%80) gibi önemli bir kısmı sağlık bilimleri alanında öğrenim görmektedir. Ayrıca çalışmadaki öğrencilerden yedisinin yakın çevresinde işitme engelli birey olduğu öğrenilmiştir. Tema ve alt temalara ilişkin bilgiler ise aşağıda Tablo 1.’de sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırmadaki tema ve alt temalar

Temalar	Alt temalar
Dersi Seçme Motivasyonları	Anlamak ve Anlaşılmak, Engelli Bir Yakına Sahip Olmak, Toplumsal Sorumluluk Anlamında Faydalı Bulmak, Empati Kurabilmek, Merak
Dersin Sağladığı Katkıları	İşitme Engelli Bireye Yönelik Farkındalık, Kendine Yönelik Farkındalık
İşaret Dili Dersine Yönelik Görüş ve Öneriler	Tek Dönemlik Ders Olması, Seçmeli Ders Olması, Son Öğrenim Kademesi Olarak Sadece Üniversitede Verilmesi, Kaynak Eksikliği, Uygulamaya Dayalı Eğitimin Olmaması
İşitme ve Konuşma Engelliliğe Yönelik Görüş	Engelliğe Yönelik Algıları, Dezavantajlı Olunan Alanlar, Dezavantajlı Durumlarını Azaltabilmek Adına Öneriler
Dersin, İşitme ve Konuşma Engelli Bireylere Yönelik Tutumlara Etkisi	Olumlu Tutum Geliştirme

Dersi seçme motivasyonları: “Anlamak ve anlaşılma için”

Çalışmadaki ilk tema, dersi alan öğrencilerin işaret dili dersini seçme nedenleri ile ilgili olmaktadır. Öncelikle bu 15 öğrencinin tamamı dersi kendi istekleriyle seçtiğini belirtmiştir. Dersi seçme motivasyonları ile ilgili olarak en sık tekrarlanan ifadelerden yola çıkıldığında toplam 5 alt temadan bahsetmek mümkündür. Öğrencilerin dersi seçme motivasyonları bağlamında en sık tekrarlanan temalar; “(1.) anlamak ve anlaşılma” ve “(2.) engelli bir yakına sahip olmak” şeklinde belirtilmektedir. Diğer temalar ise sık tekrarlanma durumuna göre; “(3.) toplumsal sorumluluk anlamında faydalı bulmak, (4.) empati kurabilmek” ve “(5.) merak” şeklinde sıralanmaktadır.

“Anlamak ve anlaşılma” şeklindeki alt temada mühendislik fakültesinde öğrenim gören öğrenciler arasında bu dersi alan tek kişi olarak K12, günümüz engelsiz bireylerinde bile temelde bir anlaşılma ve kimsenin bir başkasını anlamak için hiçbir çaba sarf etmediğine dair serzenişte bulunmuş ve eklemiştir; *“Özellikle mesela bu zamanlarda insanların birbirini çok az anladığı, birbirinin sıkıntısını çok az dinlediği bir zamanda onların durumu!, Onların da anlaşılma ihtiyacını aslında bir nevi karşılayabilmek için aldım bu dersi.”* (K12, 24, Havacılık ve Uzay Mühendisliği) Benzer şekilde başka bir öğrenci (K2,20, Çocuk Gelişimi) aşağıdaki görüşünü iletmiştir.

“Özel eğitimde staj yapma imkânım oldu bir ay boyunca. Oradaki bulunduğum süre boyunca en azından zihinsel engellilerle, görme engellilerle iletişimi daha rahat kuruyordum ama işitme engellilere geldiğinde, benle iletişim sıfır. Anlamıyordum ve o da beni anlamıyordu. O yüzden ders seçimi zamanında direkt görünce tercih etmek istedim ve geldim.”

İkinci alt tema “engelli bir yakına sahip olmak” ile ilgilidir. Bu öğrencilerden yedisinin; kuzeni, arkadaşı, komşusu, kaldığı yurdun çalışanı, aileye ait iş yeri çalışanı, işitme ve konuşma engelli olduğundan ve onlarla iletişim kurmak istediğinden bu dersi seçtiğini belirtmiştir. İşitme ve konuşma engelli kuzeniyle olan ve en temel motivasyonunun kuzeninin durumuna üzülme olduğunu ve onu yalnızlıktan kurtarmak için işaret dili öğrenmek istediğini belirten bir öğrenci, *“Benim teyzemin kızı, yani kuzenim konuşmıyor. Ondan birazcık seçtim. Ben işaret dili zaten öğrenmek istiyordum açıkçası hani daha önce de Youtube'dan falan videolar izliyordum ama hani bir devamlı bir şekilde üstünde durmuyordum. Seçmeli dersi görünce de katılmak istedim.”* (K11, 23, Ebelik) diyerek görüşünü belirtmiştir. Başka bir öğrenci, *“Seçme motivasyonum aslında, genel olarak çalıştığım iş yerindeki abidendi. Onunla daha net anlaşmak için ve diğer*

bireylerle anlaşmak için, etkili bir iletişim kurmak için bu dersi seçtim.” (K5, 20, Grafik Tasarım) derken, diğer bir öğrenci ise, *“İşte komşularımın çocukları, arkadaşları falan vardı onlarla az da olsa anlaşabiliyordum hani jest ve mimiklerle olsun ve bunun gerçekten beni mutlu edeceğini düşündüm o yüzden bu dersi almamın motivasyonu buydu sanırım.”* (K9, 20, Hemşirelik) şeklindeki ifadesiyle, komşularıyla iletişim kurabilmek için bu dersi seçtiğini belirtmiştir.

Diğer üç temaya ilişkin ifadeler doğrultusunda nedenler irdelendiğinde, öncelikle işaret dilini öğrenmeyi “toplumsal anlamda faydalı bulan” iki öğrenci görüşüne yer verilebilir. Bu öğrencilerden biri, *“Onlar hiçbir zaman duyamayacaklar ama biz onların dilini öğrenebiliriz. O yüzden biz bir şey yapabiliyorsak biz yapalım, onların hayatlarını kolaylaşturalım, faydalı olalım.”* (K2, 20, Çocuk Gelişimi) şeklinde görüş bildirirken diğer öğrenci de, *“Yani nasıl desem ben eskiden gördüğüm zaman dediğim gibi hani iletişim kuramıyorduk üzülüyordum. Tam yardımcı olamıyorum ama içimde onları anladığımı hissediyorum. Bir yandan vicdanım rahat diyor gibi. Onlara faydalı olmak lazım bunun için seçtim.”* (K15, 20, Pazarlama) diyerek işaret dili dersini bu bireylere toplumsal anlamda faydalı olmak adına seçtiklerini vurgulamışlardır. Bunun yanında “merak” alt temasına örnek olarak öğrencilerden biri, *“Yani hep böyle filmlerde, dizilerde görüyoruz, hani böyle insan ister istemez merak ediyor yani nasıl bir şey, nasıl anlıyorlar acaba, nasıl hissediyorlar.”* (K7, 21, İlk ve Acil Yardım) diyerek motivasyonuna ilişkin görüşünü açıklamıştır. Son olarak “empati” konusunda ise K8, *“Yani insanın içine bir şey doğar ya, bir ister yani tamam herkes konuşuyor ama yani bunu bilemeyenler var, konuşamayanlar var biraz onların açısından kendimi onların yerine koymak için bu dersi seçtim.”* (K8, 19, Hemşirelik) şeklindeki görüşü ile empati temelli gerekçeyi açıklamıştır.

Dersin sağladığı katkılar: “El kol hareketi olarak anlamlandırdığım şey işaret diliymiş”

Çalışmanın ikinci teması, dersin sağladığı katkılarla ilgili olmaktadır. Dersi alan öğrencilerin tümü, birçok açıdan dersin katkı sağladığına inanmaktadır. Bu noktada en çok tekrarlanan konu, işitme ve konuşma engelli bireylere yönelik “farkındalık kazanma” şeklinde olmuştur. Nitekim öğrenciler bu dersin, daha önce sokakta dahi ilgilerini çekmeyen işitme ve konuşma engelli bireyleri “görünür kıldığını” belirtmiştir. Bu bağlamda öğrencilerden biri, *“Farkındalık oluşturdu bende daha fazla, otobüste veya dışarıda birilerini gördüğüm zaman durup izliyorum, ne anlatmaya çalışıyorlar diye dinlemeye çalışıyorum, hem de daha çok onları anlama, empati gelişti.”* (K1,20, Çocuk Gelişimi) şeklinde görüş bildirirken, başka bir öğrenci, *“Onları artık gerçekten tam anlamıyla anlayabildiğimi düşünüyorum. Bu bana gerçekten*

mutluluk veriyor. Hani şey diyebiliyorum işte, dışarıda görsem, aa iletişim kurabileceğim.” (K11, 21, Pazarlama) demiştir. Bu görüşlere benzer şekilde K2 aşağıdaki yorumuyla, işaret dilini en temel seviyede kullanmanın bile işitme ve konuşma engelli bireyler açısından önemine vurgu yapmaktadır.

“Eskiden çevremde hiç böyle işitme engelliler var mı yok mu dikkatimi hiç çekmiyordu. Tarsus o kadar büyük bir yer değil ama Tarsus'ta otobüse biniyorum, birileri işitme engelli, birileri konuşmaya başlıyor. Bizim yurttaki ablamız, hizmetli ablalardan birisi işitme engelliydi, onunla iletişime biraz geçmiştim. Beni her gördüğümde selam veriyor, ben ona selam veriyorum. Diğer kızlarla iletişimi yok, direkt temizlik yapıp çıkarken beni görünce en azından bir selamlaşıyoruz.”

Hatta öğrencilerden bazıları, işaret dili derslerinin, salt bu bireylere yönelik değil kendilerine yönelik de bazı konularda farkındalık kazandırdığını belirtmiştir. Özellikle yeni bir dil olarak işaret dili öğrenmeleri, kendilerini daha “özgüvenli, güçlü, farklı, özel” hissetmede katkı sağladığı vurgulanmaktadır. Örnek vermek gerekirse öğrencilerden biri; *“Yani diğer insanlardan farklı hissettim yani kimsenin bilmediği bir hazine yeri biliyordum gibi hissettim. Kendimi özgüvenli hissediyorum artık”* (K5, 20, Grafik Tasarım) şeklindeki görüşünü belirtmiştir. Yine başka bir öğrenci, *“Kişisel gelişimime katkısı oldu, bunu öğrendiysem ben artık başka şeyleri de öğrenebilirim konusunda bana yol gösterici oldu. Yapabiliyordum demek diyorum.”* (K3, 21, Dil ve Konuşma Terapisi) diyerek işaret dilini öğrenmenin, yeni şeyler öğrenme noktasında kendisini motive ettiğini ve bu durumun, kendisine yönelik olumlu yargı geliştirmede katkı sunduğunu düşünmektedir.

İşaret dili dersine yönelik görüş ve öneriler: “Toplumda bir şeyleri değiştiriyor.”

Çalışmanın üçüncü teması öğrencilerin işaret dili ders içeriklerine yönelik görüşleri ile ilgili olmaktadır. Öğrenciler genel olarak derslerin faydalı olduğunu belirtmiş ve bu derslerin gerekliliğine vurgu yapmış olsalar da müfredat çalışmalarında dikkat edilmesi gereken bazı önemli sorunlara değinerek, önerilerde bulunmuşlardır. Bu bağlamda verilen cevaplar 5 alt tema altında incelenmiştir. Söz konusu temalar sık tekrarlanma sayısına göre sırasıyla; “(1.) tek dönemlik ders olması, (2.) seçmeli ders olması, (3.) son öğrenim kademesi olarak sadece üniversitede verilmesi, (4.) kaynak eksikliği, (5.) uygulamaya dayalı eğitimin olmayışı” şeklinde olmaktadır.

Bu noktada öğrencilerden biri, *“Bir dönemlik bir ders kesinlikle değil çünkü yarıda kalmış gibi oldu. Bunun kontenjanının artırılması gerektiğini de düşünüyorum çünkü bir sınıf*

yeterli değil gibi iki sınıf olabilir.” (K2, 20, Çocuk Gelişimi) diyerek dersin tek bir dönem verilmesinin öğrenmenin gerçekleşmesi açısından yetersiz olduğuna işaret ederken, diğer bir öğrenci ise dersin seçmeli ders yerine tüm bölümlerde okutulması gereken bir ders olduğunu, “Toplumda bu bireylerden çok var, onların da anlaşılmasına ihtiyacı var. Yoksa boş bir duvar gibi her şey. Bence okullarda öğretilirse çok kişi öğrenecek o yüzden üniversitede, bölümlerde seçmeli değil herkes öğrenmeli” (K3, 21, Dil ve Konuşma Terapisi) şeklindeki görüşüyle ifade etmiştir. Bu görüşlere benzer ifadeler aslında çoğu katılımcı tarafından farklı şekillerde dile getirilse de ortak yargı, dersin tek bir dönem verilmesi ve sadece seçmeli bir ders olması hasebiyle, işaret dilini öğrenmeye gönüllü çok az kişiye temas edilmesidir. Öğrenciler, dersin mesleki kariyerleri açısından gerekli olması nedeniyle “bütün bölümlerde okutulması gerektiği” yönünde öneride bulunmuştur. Örneğin K10, engelli bireylerin hayata katılımına vurgu yaparak, kendisinin ebe adayı olduğunu, ileride meslek elemanı olarak işitme ve konuşma engelli bir bireye doğum yaptırabilme durumunda, işaret dilini bilmeden ona yardımcı olmanın zorluğuna dikkat çekerek bu motivasyonla bu dersi seçtiğini belirtmiştir. “Şöyle bir şey hani ben ebeyim diyelim hani ben işaret dili az buçuk biliyorum. Hani geldiği zaman mesela doğum yapacak kadın yardımcı olurum ya derim. En azından, derim ıkınabilirsin, sakın ol, nefes al, nefes ver. Bilmezsem nasıl yardım ederim?” (K10, 22, Ebelik). Bu görüşle benzer doğrultuda bir hemşire adayı olan K9 da, mesleki hayatında karşılaşma ihtimaline yönelik herkesin bu dersi alması gerektiğini iletmiş ve kendisinden örnek vermiştir; “Ben hemşire olacağım. Bizim müfredatta yok. Ben bir hemşire olarak o hastamın ne dediğini anlamazsam gerçekten nasıl bir yaklaşım sergileyeceğimi bilemem.” (K9, 20, Hemşirelik) Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerin genel anlamda değindikleri nokta, ileride mesleki hayatlarında bu bireylerle karşılaşma ihtimaline yönelik olarak bu derslerin müfredatlardaki gerekliliği ile ilgili olmaktadır.

Diğer bir alt tema “derslerin daha erken eğitim kademelerinde başlaması gerektiği” ile ilgili olmaktadır. Öğrencilerin büyük bir kısmı, işaret dili derslerinin, eğitimin en üst kademesi olan üniversiteden ziyade ilkokuldan hatta okul öncesi eğitimden itibaren verilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Bu bağlamda öğrencilerden biri, “Bence anaokulundan itibaren çünkü ana okulda algılar daha fazla açık oluyor. Nasıl İngilizce anadilimiz gibi öğrenmeye çalışıyorsak, öğretilmeye çalışılıyorsa bence işaret dili de kesinlikle öyle olmalı” (K13, 21, Pazarlama) şeklindeki görüşünü iletmiştir. Buna benzer şekilde diğer bir öğrenci de, “Bu dersi mesela ilkokul veya ortaokulda vermek iyi olur, liselerde de olabilir. Küçükken yapılmış olduğu için, yetiştikleri zaman daha yatkın olacaklar, daha farkında olacaklar yani 30'undan sonra

anlamaktansa 10 yaşından sonra anlayacak çocuklar ve bundan dolayı daha dikkatli olacaklar çevrelerine karşı.” (K5, 20, Grafik Tasarım) diyerek erken dönemde verilen eğitimin daha kalıcı olabileceğini vurgulamıştır.

Çalışmadaki bazı öğrenciler ise dersin daha verimli ve kalıcı bir çıktısının olabilmesi adına “işaret dili derslerine ait kaynak eksikliğinin giderilmesi” ve “engelli bireylerle yüz yüze etkileşimin sağlanması” gerektiğine yönelik alt temalara vurgu yapmıştır. Örneğin öğrencilerden biri, *“Neden hiç kaynak, broşür falan da yok anlamadım. Olanlar da çok az. Unutabiliyoruz.”* (K2, 20, Çocuk Gelişimi) gibi bir söylemde bulunmuştur. K4 ise, *“Mesela gerçekten işitme engelli bir bireyle bire bir konuşmak isterdim. Yani, şeklinde eklenebilir dersin içerisinde. Hem daha böyle uygulamaya döndüğü için daha kalıcı olacağını da düşünüyorum açıkçası. Hem de daha iyi anlardık durumu.”* (K4, 22, Çocuk Gelişimi) şeklindeki görüşünü dile getirmiştir.

İşitme ve konuşma engelliliğe yönelik görüş

Bu tema altında görüşülen öğrencilerin işitme ve konuşma engelliğe yönelik algıları ile bu bireylerin sahip olduğu dezavantajlılık durumları, bunu azaltma noktasında neler yapılacağı alt temaları incelenmiştir. Öncelikle öğrencilerin işitme ve konuşma engelli bireylere yönelik algıları incelendiğinde, konuya genel olarak “iletişim” bağlamında yaklaşıldığı görülmüştür. “Peki, iletişim bağlamında işitme ve konuşma engelliliği değerlendirir misiniz?” şeklindeki soruya farklı cevaplar alınmış olsa da söz konusu engelliliğin iletişim açısından bir engel teşkil etmediği belirtilmiştir (4 öğrenci hariç). Çünkü onlara göre iletişimde amaç anlaşılmaksa, işaret dili ya da jest ve mimikler de bu anlaşılmayı pekâlâ sağlayabilmektedir. Bu bağlamda öğrencilerden biri, *“İşitme engelli ve konuşma engelli olmak iletişim kurmaya engel değil. Çünkü birileri kelimeleri kullanıyor. Birileri de elleriyle kelimeleri gösteriyor. Sonuçta iletişim kurmuş oluyorlar, anlaşabiliyorlar.”* (K5, 20, Grafik Tasarım) diyerek konuyu ele almıştır. Ayrıca K2, işitme ve konuşma engelli oluşu iletişim anlamında ele almış ve *“Bana göre bu bir farklılık. Şey gibi ben Türkçe konuşuyorum, başka birisi İngilizce konuşuyor, bu farklılıktır. Aynı şekilde ben dilimi kullanarak, ağzımı kullanarak konuşuyorum, o da ellerini kullanarak konuşuyor.”* (K2, 20, Çocuk Gelişimi) şeklindeki görüşünün belirtmiştir.

İkinci alt tema, “dezavantajlı olunan alanlarla” ilgili olmaktadır. Görüşülen bütün öğrenciler, işitme ve konuşma engelli bireylerin hayatın pek çok alanında sahip oldukları dezavantajlı noktalar konusunda görüş bildirmiştir. Burada dile getirilen en önemli sorunlar ise; “eğitim” ve “sosyalleşme” gibi imkânlardan yeterince faydalanamamakta yoğunlaşmaktadır.

Bu bağlamda öğrencilerden K3; *“İstedikleri bölümü bile tercih edemiyorlar. Ben işitme ve konuşma engelli olsaydım sanırım bu bölümü okuyamazdım! Okusalar bile dersler sağlıklı bireylere göre işleniyor. Ona uygun bir anlatma şekli yok.”* (K3, 21, Dil ve Konuşma Terapisi) şeklindeki görüşüyle eğitim sorunlarını dile getirirken, K10 ve K14 ise *“Eğlenmek istesem, dışarı çıksam hani... Bilmiyorum, etrafta çok fazla uyaran var mesela bizim için. Ama onlar... Öyle yani.”* (K10, 22, Ebelik), *“Mesela lokanta desek, yemek yemeye gidiyor mesela, hani kıyma isteyecek, el işaretleriyle, öyle şartlarıyla yaparak kendini ifade edebilir bu çok zor yani.”* (K14,20, Pazarlama) gibi benzer ifadelerle işitme ve konuşma engelli bireylerin, sosyal hayata katılım konusundaki dezavantajlılık durumlarını vurgulamışlardır. Eğitim ve sosyal imkânlardan faydalanamama şeklindeki dezavantajlı olunan alanlardan sonra en sık ifade edilen diğer konu, “dışlanma” konusunda olmaktadır. Bunların yanında “sağlık hizmetlerinden faydalanma, kitle iletişim araçlarını etkin kullanabilme” gibi konularda yaşanan dezavantajlılık durumları da bazı öğrenciler tarafından dile getirilmiştir.

Üçüncü alt tema ise, öğrencilerin yukarıda bahsedilen dezavantajlılık durumlarını azaltabilmek adına bir önerilerinin olup olmadığıyla ilgili olmaktadır. Öğrenciler bazı önerilerde bulunarak, söz konusu dezavantajlılık durumlarına hep birlikte çözüm üretmenin gerekliliğine işaret etmektedirler. Bu bağlamda öğrencilerden biri, *“İşitme engellilerin de sosyal hayata adapte olabilmesi için bizlerle birlikte etkinlik yapmalarına teşvik edilmeleri gerekir. Mesela Eskişehir’de işitme engellilerin gittiği onlara göre bir kafe vardı. Hem normal hem de işitme engelliler birlikte bulunuyor. Sosyalleşiyor. Bu kafeler her yerde olsa keşke.”* (K6, 19, Tıbbi Sekreterlik) demiştir. Buna benzer şekilde K8, Tarsus’ta engelli bireylerin sıkça gittiği “empati kafe” gibi yerlerin arttırılarak işitme engelli bireylerle diğer insanların birlikte sosyalleşmesine olanak tanıyan alanların sayısının arttırılması gerektiğine dikkat çekmektedir. “Sosyalleşme” imkânlarına dayalı bu yorumların yanında, eğitim, sağlık gibi alanlarda yaşanma ihtimali olan sorunların önüne geçmek adına “her kurumda işaret dili bilen” en azından bir meslek elemanının olması gerektiğini belirtmektedirler. Örneğin K2, *“Biz bilinçli olsak bütün kamu kuruluşlarına işaret dili bilen kişiler yerleştiririz ve bunu zorunlu hale getiririz. Mesela Dünya Engeller Günü var ve sadece diyoruz ki bir pano yapıyoruz, işte.”* (K2, 20, Çocuk Gelişimi) diyerek konu hakkındaki önerisini iletmiştir. Başka bir öğrenci ise aşağıdaki yorumu eklemiştir.

“Yani bu hayatın içinde var olmalı, yani mesela bir otobüs şoförünün bile işaret dilinin kullanması gerektiğini bilmesi gerekiyor. Bir polis memurunun, bir doktorun, bir öğretmenin hani bu eğitimlerin geçmişten verilmesi gerekiyor yani

sonuçta herkes normal bir birey değil. Konuşamıyor deyip geçemezsin. Yani hele bir öğretmense mesela sen ona öğretmekle yükümlüsün ve hani o kişiye hiçbir fayda sağlayamıyorsun buda senin mesleğini yapmadığın anlamına geliyor!” (K3, 21, Dil ve Konuşma Terapisi)

Öğrencilerin bir kısmı öneri sunarken “sosyal medya ve kitle iletişim araçlarını” ele almış ve bazı önerilerde bulunmuştur. Bu bağlamda öğrencilerden biri, “Her dizide, bir filmde ya da çok izlenen popüler bir şeyde, sinema filminde, Youtube olsun yani bütün sosyal medya mecraları, TikTok, Youtube, Instagram hani biz dinliyoruz çünkü duyuyoruz, hepsine bakıp bakıp geçebiliyoruz rahatlıkla. Bunlar çok yaygın ama onlar kullanamıyor. Görsel işaretler buralarda da olmalı.” (K11, 23, Ebelik) derken, K13 de burada bahsedilen sosyal medya imkânlarını örnek vererek görüşünü belirtmiştir;

“Bir tek sanırım şu an Now TV yapıyor, o da tekrarında yapıyor sadece, normal ana akışta asla yapmıyor. Bunu daha çok arttırılması lazım bence. Altyazı olması lazım. Sosyal medyada da altyazı kesinlikle gelmesi lazım. Youtube mesela şu an yapıyor ama düzgün bir şey değil. Düzgün bir şekilde yapılmıyor. Hep yanlış çeviriler vesaire var. Bunların kesinlikle böyle daha ince eleyip sık dokunulması lazım ki onların da sosyal hayatları güzelleşsinsin. Kendilerini değerli hissedebilsinler.” (K13, 21, Pazarlama)

K4 ise işaret dili öğrenimini kolaylaştıran dijital uygulamaların önemine dikkat çekerek; “Ders sayesinde “işaretçe” gibi bir uygulama olduğunu öğrendik ve çok kullanıyorum. Bunun gibi dijital uygulamaların sayısı arttırılmalı. Ama orada cümle yok sadece kelime var bu sorun. Bir de mesela çocuklar için özel uygulamalar yok. Bence olmalı.” (K4, 22, Çocuk Gelişimi) şeklinde öneri sunmuştur.

Dersin işitme ve konuşma engelli bireylere yönelik tutumlara etkisi: “Ben hep onlar zorlanıyor sanıyordum ama zorlaştıran bizmişiz!”

İşaret dili dersini alan öğrencilerin hemen hepsi bu ders ile birlikte, işitme ve konuşma engelli bireylere yönelik olumlu bir tutum sergilemeye başladıklarını ifade etmişlerdir. Bu tema ile ilgili aşağıda bazı öğrenci ifadelerine yer verilmiştir.

“Çok iyi etkiledi, hani onlar engelli bireyler deyip hor görmek ya da üzülme, acımak değil de artık onlar da insanlar, sadece onların eksiklikleri değil farklılıkları varmış.” (K2, 20, Çocuk Gelişimi), “Daha hoşgörülü olmamı sağladı bir kere. Yani onları daha sabırla, dikkatli bir şekilde dinlememi sağladı. Belki daha onları görür hale geldim.” (K4, 22, Çocuk Gelişimi),

“Eskiden bakamazdım bile ama duyarlı olmaya başladım, diyebilirim.” (K6, 19, Tıbbi Sekreterelik), *“Yalnız olduklarını öğrendikten sonra işitme engelli birini görmüştüm fark ettim ki hemen onunla iletişim kurmak için çırpınışa girdim hatta ders notlarına falan baktım. Bu yüzden sadece ders değil artık kursa da yazıldım kursa gidip onlarla daha çok konuşmak istiyorum.”* (K8, 19, Hemşirelik), *“Bakış açım çok değişti. Mesela çekinirken, yani ilk başlarda çekinirim. Çekinilecek kişiler değilmiş aslında.”* (K14, 20, Pazarlama), *“Bu dersi almasaydım hala çekinen bir tarafım olacaktı. Bu ders bana o katkıyı sağladı. Olumlu ve artık nasıl desem fark etmek istiyorum onları. Her şekilde yardım etmek istiyorum. Artık korkmuyorum!”* (K15, 20, Pazarlama)

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada, işaret dili dersini alan üniversite öğrencilerinin, söz konusu derse yönelik değerlendirme biçimleri ve bu dersin, işitme-konuşma engelli bireylere yönelik bakış açılarında ne gibi bir etkisinin olduğu araştırılmaktadır. Dikkat çeken ilk bulgu, dersi seçen öğrencilerin 3’ü hariç hepsinin (%80) sağlık bilimleri alanında öğrenim görmesidir. Bu bulgu, Malak-Akgün’ün (2021) bir çalışmasında, “sağlık bölümü öğrencilerinin engelli bireylere yönelik ilgi ve tutumlarının olumlu olma ihtimalinin daha yüksek olabileceği” şeklindeki bulgusuyla uyum göstermektedir. Böylece, dezavantajlı koşullar içerisinde olan bireylere direkt hizmet sunan meslek elemanlarının, bu bireylere yönelik olumlu tutum sergileme olasılığının yüksek olabileceği düşünülmektedir.

Çalışmanın ilk teması öğrencilerin “dersi seçme nedenleri” ile ilgili olmaktadır. Ders seçme motivasyonu olarak öncelikli neden “anlamak ve anlaşılma” şeklinde belirtilmiştir. Bu gerekçeler, işitme ve konuşma engelli bireylerin temelde yaşadığı iletişim sorunu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Zira öğrenciler, iletişimsizliğin engelli bireylerde yaratacağı olumsuz durumu önlemek adına dersi tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Çünkü onlara göre anlamak veyahut anlaşılma iletişimi etkileyen önemli unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Öğrenciler, bu bireylerin çevreleri tarafından anlaşılma istendiğini ve bunun bir “ihtiyaç” olduğunu vurgulamaktadırlar. Sunal ve Çam’ın (2005) işitme engelli çocukların ruhsal durumu hakkında yaptıkları bir çalışma, öğrencilerin ileri sürdüğü sebebe dayalı bu bulguyu destekler niteliktedir. Onlara göre çevresi tarafından anlaşılma önemli bir ihtiyaç ve bu ihtiyacın karşılanmaması ruhsal anlamda sorunların yaşanma riskini arttırabilecektir. Yine Yılmaz ve Arıkan (2008), çalışmasında işitme ve konuşma engelli bireylerin çevreleri ile anlaşma ve kaynaşmanın önemine değinmiş ve bu kaynaşmanın yetersizliği neticesinde birçok ruhsal ve toplumsal sorunların kaçınılmaz olacağını altını çizmiştir. Dolayısıyla işitme ve konuşma

engelli bireylerin hem anlama ve anlaşılmaya yönelik bu ihtiyacını karşılamak hem de Sunal ve Çam'ın (2005) da değindiği üzere bu bireylerin ruhsal sorunlar yaşamamasını sağlama noktasında, işaret dilini öğrenme motivasyonu anlamlı bir bulgu olarak değerlendirilebilir. Öğrencilerin, bu bireyleri anlama ve onlar tarafından anlaşılma arzusunun, işaret dili dersini seçme motivasyonlarını etkilediği şeklindeki görüşleri, ilgili literatürle uyumludur.

Çalışmadaki bazı öğrencilerin, işitme ve konuşma “engelli bir yakına sahip olmaları”, işaret dilini öğrenmelerinde önemli bir motivasyon aracı olmuştur. Bu öğrencilerden yedi kişi engelli bir yakınının olduğunu ve onlara yönelik geliştirdikleri olumlu tutum sayesinde işaret dili öğrenmeye karar verdiklerini belirtmiştir. İşaret dili öğrenme motivasyonu olarak engelli bir yakına sahip olmanın beraberinde getirdiği olumlu tutum, başka benzer çalışmalarda dile getirilmektedir (Yaralı, 2015; Karataş, 2020). Olumlu tutum içerisinde oldukları bu yakınıyla daha sağlıklı ve etkili bir iletişim kurma ve yalnızlıklarını paylaşma isteği, bu öğrencileri işaret dilini öğrenmeye ittiği, düşünülebilir.

Öğrencilerin dersi seçme nedenlerinden üçüncüsü, “toplumsal sorumluluk anlamda faydalı olmak” alt temasıdır. Gerek bu çalışmada gerekse alan yazındaki ilgili diğer çalışmalara göre bu bireylerle iletişimsel anlamda temas kurabilmenin neredeyse tek yolu, işaret dili bilmeye dayandırılmaktadır. Bu noktadan hareketle öğrenciler, işaret dilini öğrenmeyi toplumsal bir sorumluluk olarak değerlendirdiklerini ve bu yolla faydalı olabileceklerini düşündüklerinden dersi seçmişlerdir. Selvi ve Yıldırım (2023), işitme yetersizliği olan bireylerle yaptığı bir çalışmada işaret dilini öğrenmeyi toplumsal fayda açısından ele alarak bu bulguları desteklemektedir. Zira söz konusu çalışmada katılımcılardan biri, işitme ve konuşma engelli bireyler için iletişim kurduğu her insanın, aştığı bir engeli temsil ettiğini belirterek, işaret dili öğrenmenin sağladığı öneme değinmiştir. Her iki çalışmada da ele alındığı üzere işaret dilini öğrenmek, sosyal fayda sağlamak açısından önemli bir katkı olarak değerlendirildiğinde, öğrenmeye dayalı motivasyon ya da güdülenme anlaşılabilir.

Çalışmada bazı öğrencilerin vurgularında dersi seçme nedeni olarak “empati” kavramının öne çıktığı görülmüştür. Bu yorumlardan hareketle, işaret dilini öğrenmede “ötekine” yönelik anlam arayışında empatinin önemli olduğu düşünülmektedir. Zira öğrenciler, işitme ve konuşma engelli bireyleri anlamak ve onlarla öncelikle zihinsel bir bağ kurabilmek için işaret dilini öğrenmişlerdir. Dersi alan bir kısım öğrenci, ders içeriğine dayalı olarak engelli bireylere yönelik empatik beceriler geliştirdiklerini vurgulamışlardır. Öğrencilerin, bu ders sayesinde engelli bireyleri daha iyi anladıkları düşünülmektedir. Piştav-Akmeşe ve Kayhan (2020)

öğrencilerin bu görüşlerine benzer şekilde, işaret dili dersi alan Türkçe öğretmeni adaylarının görüşlerine başvurdukları bir çalışma sonucunda, bu ders ile işiten bireylerin özel gereksinimli bireylere yönelik empati kurmalarının mümkün olabileceğini ve onlara karşı duyarlılık kazandırabileceğini belirtmişlerdir. Sosyal öğrenme kuramı empatik eğilimin, süreç içerisinde geliştiğini ileri sürmektedir (Top, 2018). Ayrıca Dirks ve arkadaşları (2017), gelişen empati ile sosyal yeterliliğin de gelişmesinin mümkün olduğunu ifade ederek, işitme ve konuşma engelli bireyler açısından empatinin önemine vurgu yapmışlardır. Dersi alan öğrenciler de aldıkları ders ile süreç içerisinde empati becerilerini geliştirdiklerini ifade ederek, ders içeriklerinin önemini gündeme getirmektedir. Bütün bu bilgiler, gerek işitime ve konuşma engelli bireyleri daha iyi anlamayı ve empati becerisi kazanmayı istemede gerekse bunu başarmada, işaret dili dersinin etkili olabileceğini düşündürmektedir.

Bir diğer neden “merak” olmaktadır. Aykutlu (2019: s.80) işaret dili eğitimi alan öğretmen adaylarına ait çalışmada, bu öğrencilerin işitme ve konuşma engelli bireylerle kuracağı iletişim noktasında merak ve heyecanı ele almış ve öğrencilerin, dersi seçme nedenlerinden birinin merak olduğunu belirtmiştir. Literatürdeki bulgu, bu çalışma bulgusunu desteklemektedir. Zira her iki çalışmada, merak ettikleri bireylerle iletişim kurmak öğrenciler açısından önemli kabul edilmektedir. İşitme ve konuşma engelli bireylerle hayatın her alanında karşılaşmak mümkün olmaktadır. Bu etkileşim bir otobüste olabileceği gibi televizyondaki bir dizide de olabilmektedir. Bu durum, kişileri bu dili öğrenmeye iten önemli bir faktör olarak değerlendirilebilir.

Çalışmanın ikinci teması “işaret dili dersinin sağladığı katkılar” ile ilgili olmaktadır. Öğrencilerin hepsi dersi faydalı bulduğunu belirterek en genel katkının bu bireylere yönelik farkındalık kazanma noktasında gerçekleştiğinin altını çizmiştir. Derste edindikleri bilgiler ışığında, daha önce el kol hareketi olarak adlandırılan eylemlerin, artık işaret dili olduğunu anladıklarını belirtmişlerdir. Bu vesileyle bu dersin, işitme ve konuşma engelli bireyleri görünür kıldığı düşünülmektedir. Bu bulguya benzer şekilde Aykutlu’nun (2019: s.110) çalışmada bu dersi alan öğrencilerde, işitme ve konuşma engelli bireylere yönelik farkındalık ve bu kişileri tanıma isteğinde artışların yaşandığı görülmektedir. Bütün bunlardan anlaşıldığı üzere, toplumda var olan önemli bir kitleyi görünür kılmak ve onlara yönelik anlam arayışını artırma noktasında, işaret dili dersleri önemli olmaktadır (Nikolarazi & Makri, 2004). Çalışma bulgularından anlaşıldığı üzere daha önce fark edilmeyen bireylerle aynı dili konuşabilmek, onları anlamayı mümkün kılmaktadır. Öğrencilerin ayrıca kendilerine yönelik bazı noktalarda farkındalık kazandığı ve bu durumun özgüvenlerini olumlu anlamda etkilediği şeklindeki

bulgu, Küçük'ün (2016: s.101) çalışma sonuçlarıyla örtüşmektedir. Onun çalışmasında da, yeni şeyler öğrenmenin ya da yeni bir beceri kazanmanın, kişinin olumlu bir öz değerlendirme yapmasına ve özgüvenini arttırmada katkı sağladığı dile getirilmiştir. Böylece işaret dilini öğrenmek ile işitme ve konuşma engelli bireyleri toplumsal hayatta daha kolay fark etmek mümkün olabileceği ve yeni bir dil öğrenmenin, bireyin kendine yönelik olumlu algısını arttırmada katkı sunabileceği düşünülmektedir.

Çalışmanın üçüncü teması “işaret dili ders müfredatı ve içeriğiyle” ilgilidir. Bu tema altında bazı sorunların varlığına işaret edilmiş ve buna yönelik önerilerde bulunulmuştur. Öncelikle işaret dili derslerinin “sadece bir dönemle sınırlı olması”, çalışmaya katılan hemen her öğrenci tarafından önemli bir sorun olarak değerlendirilmektedir. Çünkü bu durum, işaret dili öğrenimini çok temel bir seviyede bırakmaktadır. Bu derslerin, yeterince pratik kazanmadan sonlandırılmasının olumsuz bir durum teşkil ettiğini düşünmektedirler. Böylece dil öğrenimi için daha uzun bir süre gerektiği sıklıkla dile getirilmiştir. Öğrencilerin, kendine has özellikleri olan ve yeni bir dil olarak kabul edilen işaret dilinin tek bir dönem verilmesi yerine daha uzun bir süre verilmesi gerektiği ile ilgili yorumlarının, yeni bir dil olarak hemen her bölümde verilen yabancı dil eğitimlerinin en az iki dönem verilmesi ile ilgili olabileceği düşünülmektedir. Çalışmadaki bu bulguyu destekleyecek bir yaklaşımla Selvi ve Yıldırım (2023) bir çalışmada, işaret dili derslerinin kısıtlı sürede verilmesini önemli bir sorun olarak ele almış ve tıpkı diğer yabancı dil derslerine verilen önem gibi en azından iyi bir pratik ve deneyim elde edilene kadar bu derslerin verilmesi gerektiğini iletmişlerdir. Benzer şekilde Aykutlu (2019: s.117) da ders süreleri ve verimi arasındaki ilişkiyi ele aldığı bir çalışmada, işaret dili eğitimi alan özel eğitim öğretmen adaylarının %97 gibi önemli bir kısmının, ders süresini yetersiz bulduğunu, dolayısıyla derslerin birden fazla döneme yayılması gerektiğini vurgulamışlardır. Söz konusu çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde, öğrenmenin etkili ve kalıcı bir şekilde gerçekleşebilmesi noktasında, işaret dili ders sürelerinin daha uzun olması gerektiği düşünülmektedir.

Öğrencilerin ders içeriği konusunda dile getirdiği sorunlara yönelik diğer bir alt tema, “dersin seçmeli bir ders olması” ile ilgili olmaktadır. Bu öğrencilerin önemli bir kısmı, dersin tüm bölümlerde okutulması gerektiğini düşünmektedirler. Öğrenciler, toplumda var olan bir kitlenin yok sayılmaması ve en temel haklardan biri olarak iletişim haklarından faydalanabilmeleri için, engelsiz bireylerin de işaret dili öğrenmeleri gerektiğine inandıkları için bu derslerin yaygınlaştırılmasını ve zorunlu oluşunu gündeme getirmektedirler. Bu gereklilik, ilgili literatürdeki başka çalışma (Piştav-Akmeşe, 2016; Karaca & Bayır, 2018)

bulgularıyla da örtüşmektedir. Söz konusu çalışmalarda araştırmacılar, anadili işaret dili olan bu bireylerle kurulacak iletişim noktasında işaret dili öğreniminin önemine vurgu yapmaktadırlar. Tüm bu çalışmalar, işitme ve konuşma engelli bireylerle kurulacak iletişimin ancak işaret dili bilmekle mümkün olabileceği görüşüne dayanmaktadır. İşitme ve konuşma engelli bireylerin, işten ve konuşan bireylerle iletişim kurmada yaşadığı ciddi sorunların (Sömen, 2023), öğrencilerin bu görüşlerini etkilediği düşünülmektedir. İşaret dili dersinin, seçmeli bir ders olmak yerine zorunlu bir ders olarak pek çok bölümün müfredatında yer alması şeklindeki öneriler, daha fazla insana temas edebilirlik açısından anlamlı kabul edilebilir. Zira yaygın hale gelen bu dersler aracılığıyla, işaret dili bilen kişi sayısının artması mümkün olabilecek ve iletişime dayalı sorunların çözümüne yönelik önemli bir fırsat tanınmış olacaktır.

İşaret dili derslerinin değerlendirildiği çalışmada, ders içerikleri ile ilgili sorunlara yönelik başka bir alt tema ise, derslerin eğitimin son kademesi olan “üniversiteden önceki eğitim kademelerinde verilmesi gerektiği” ile ilgili olmaktadır. Öğrenciler hem işaret dili öğreniminin daha erken yaşlarda gerçekleşmesinin, kalıcılık açısından daha etkili olabileceği hem de daha erken yaşta kazanılan farkındalığın bu bireylerle kurulacak etkileşimi olumlu anlamda etkileyeceğine yönelik inanç taşımaktadırlar. Bilindiği üzere dil öğrenmek kolay bir süreç değildir ve daha küçük yaşta edinimi kalıcılık açısından (Marberry, 2007) önemlidir. Marberry (2007) bu görüşü ile ilk dil olarak anadilinin erken yaşta ediniminin önemine değinmektedir. Ancak bazı bilgi ve becerilerin geç yaşlarda daha zor edinilebildiği düşüncesi (Piştav-Akmeşe, 2016) erken yaşta edinilen ilk dil gibi işaret dilinin de erken yaşta öğrenilmesinin daha etkili olacağını düşündürmektedir. Bu görüş, konu bağlamında yapılan başka çalışma bulgularıyla da örtüşmektedir. Örneğin, okul öncesi eğitimde ve ilkökul kurumlarında işaret dilini bilen öğretmen sayılarının az oluşunu ve iki dilli eğitim (TİD’in kullanıldığı) programlarının yetersizliğini ele alan Piştav-Akmeşe ve Kayhan (2017) işaret dili eğitiminin doğal ve erken ediniminin ele alınması gereken öncelikli konulardan biri olduğunu vurgulamışlardır. Böylece, işaret dilini erken yaşta öğrenen engelsiz bireylerin hem dili etkili bir öğrenebilme olanağı elde ederek bu bireylerle iletişim kurabileceği hem de işitme ve konuşma engelli bireylere yönelik empati, farkındalık ve duyarlılığı daha erken yaşta geliştirebilme olanağı kazacağı düşünülmektedir.

Öğrencilerin ders içeriğine yönelik dile getirdikleri sorun ve buna bağlı öneriler ile ilgili diğer alt temalar, “ders kaynakları” ve “engelli bireylerle yüz yüze iletişim” konularında olmaktadır. Öncelikle öğrencilerin tamamına yakın bir kısmı, dersle ilgili kaynak ya da eğitim materyallerinin eksikliğine işaret etmiş ve söz konusu durumu bir sorun olarak

değerlendirmiştir. Bu konuda üniversite imkânlarının da önemli olduğu düşünülmektedir. Türkiye'deki iyi üniversitelerinden Boğaziçi ve Koç Üniversiteleri, web sayfalarında Türk İşaret Dili dersine ait videoları yayınlamaktadır (Baş, 2015: s.18). Ancak bahsi geçen eksiklik, sadece üniversite imkânlarına ya da derste kullanılan materyallere yönelik değil, aynı zamanda bu dilin öğrenimini kolaylaştıracak bütün eğitim kaynak ve materyallere yönelik olmaktadır. Bu bulguya benzer şekilde Bintoro ve arkadaşları (2023) yaptıkları çalışmada, kaynak ve materyal eksikliğine dayalı sorunun işaret dili öğrenimini ve kalıcılığını olumsuz etkilediğine işaret etmiştir. Türkiye'de işaret dili ile ilgili çalışmalar geç başladığından ve eğitim sisteminde çokça yer edinemediğinden, bu alanda ders kitabı, sözlük ve materyal konusunda eksiklik yaşanmaktadır (Kemaloğlu, 2012). Bu husus, işaret dili öğrenimini kısıtlayan önemli bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Yine bu dersi alan öğrencilerin, engelli bireylere yönelik empati zemini oluşturabilmek adına derslerde, "işitme ve konuşma engelli bireylerle tanışılmasına" ve öğrenci-engelli birey ortaklığında bazı ufak etkinlikler aracılığıyla gerçek bir temasın sağlanmasına dayalı müfredatın önemine değindiği görülmektedir. Engelli bireylere yönelik olumlu tutumun oluşması ve kalıcılığı açısından, bilgi ve etkileşim birlikteliğinin daha verimli olacağını destekleyen çalışmalara alan yazında da rastlanmaktadır. Örneğin Alptekin ve Batık (2013) ile Şahin ve Bekir (2016), engelli bireyler ile yapılan yüz yüze etkileşim sayesinde sorun ve ihtiyaçlarına yönelik farkındalığın arttığına ve bu durumun öğrenme motivasyonuna katkı sunduğuna işaret etmişlerdir. Bu durum aynı zamanda işitime ve konuşma engelli bireylere yönelik önyargının kırılmasında da etkili olabilmektedir. Söz konusu önyargıyı azaltmanın önemli birkaç yolu olduğu ayrıca bilinmektedir (Jones, 2002). Bu bilgiler ışığında, derslerde uygulamaya dayalı eğitim faaliyetlerinin ders başarısını arttıracığı ve işaret dili derslerinde engelli bireylerle yapılan temasın hem dili öğrenmede hem de empati zemini kurmada önemli olacağı söylenebilir.

Öğrencilerin derse ilişkin görüş ve önerileri bağlamında ele alınan bu alt temaların yanında ayrıca öğrenciler, mesleki yaşantılarında, işitme ve konuşma engelli bireylerle karşılaşma ihtimaline bağlı olarak işaret dili öğrenmelerinin önemli ve gerekli olduğuna vurgu yapmıştır. Öğrencilerin önemle belirttiği bu hususu, destekleyen başka çalışmaların varlığından da söz edilebilir. Örneğin Altun ve arkadaşları (2022), turist rehberliği eğitiminde işaret dilinin yerini araştırdıkları çalışmalarında, işitme ve konuşma engelli bireylerin turizm faaliyetlerinden faydalanmamayı turist rehberlerin, işaret dili bilmemelerine bağlamış ve turist rehberliği eğitimine dair müfredatlarda işaret dilinin muhakkak verilmesi gerektiğinin altını çizmişlerdir.

Aslında bu durum, işitme ve konuşma engelli bireylerin hayata katılımı noktasında değerlendirilerek akademi, sağlık gibi birçok alanın kapsayıcı desteklerinin gerekli olduğunu düşündürmektedir (Wanasooriya ve ark., 2023). Böylece işitme ve konuşma engelli bir bireyle karşılaşıldığında onlara mesleki anlamda hizmet sunabilme açısından işaret dilini öğrenmek önemli bir motivasyon olarak değerlendirilebilir.

Çalışmanın dördüncü teması, “işitme ve konuşma engelli bireylere yönelik algı ile bu bireylerin sahip olduğu dezavantajlılık durumları ve bunu azaltma noktasında neler yapılacağı” ile ilgili olmaktadır. Çalışmadaki öğrencilerin hepsi işitme ve konuşma engelliliği, iletişim kavramı zemininde ele almıştır. Bu öğrencilerden dördü hariç, işitme ve konuşma engelliği “farklı iletişim yöntemi kullanan bireyler” şeklinde değerlendirmiştir. Türk işaret dili dersi alan öğrencilerin engellilik algısı konusunda yapılan doğrudan çalışmalarla literatürde karşılaşmamıştır. Ancak öğrencilerin, işitme ve konuşma engelliği, “farklı şekillerde iletişim kurabilen birey” şeklinde ele alması, iletişimin gerçekleşme biçimi hakkında yazılan pek çok kaynaktaki bilgi ile örtüşmektedir. Burada ileri sürüldüğü üzere iletişim, salt konuşmayla gerçekleşen bir eylem olmak yerine farklı yöntemlerle de gerçekleşebilen bir öze sahiptir. Tutar ve Yılmaz (2013), iletişimin sözlü, sözsüz, yazılı ya da bedensel hareket yönüyle de ele alınabildiğini belirtmiştir. Bilindiği üzere işaret dili de sözsüz iletişime dayanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, öğrencilerin de belirttiği gibi işitme ve konuşma engellilik, iletişim açısından bir sorun olmamakta, zira iletişim sembollerle gerçekleşebilen sessiz bir formda da gerçekleşebilmektedir.

Öğrencilerin hepsi, işitme ve konuşma engelli bireylerin pek çok anlamda dezavantajlı olduğu konusunda hemfikir olmuştur. Dezavantajlılık konusundaki görüşler ise “eğitim ve sosyal imkânlardan faydalanama, dışlanma, sağlık alanındaki sorunlar ve kitle araçlarını etkin kullanamama” gibi sorunlar etrafında şekillenmiştir. Eğitim alanında vurgulanan görüş, Tekin’in (2019) çalışmasında ileri sürdüğü görüşle örtüşmektedir. Zira araştırmacı, engelli üniversite öğrencileri ile ilgili yaptığı çalışmasında, bu bireylerin eğitim anlamında önemli sorunlar yaşayan dezavantajlı gruplar olduğunu bulgulamıştır. Öğrenmeye dayalı olanaklardan faydalanamama veya gerektiğinde destek alamama gibi sorunlar, yaşanan olumsuzluklardan sadece bir kısmı olmaktadır. Sosyalleşme konusundaki görüşler Yavuz ve arkadaşları (2010) tarafından da önemle ele alınmış ve temel gerekçe, işitme engelli bireylerin kişiler arası etkileşimi zayıf derecede yaşamalarına dayandırılmıştır. Dışlanma konusu ise, Erdoğan ve Vatandaş’ın (2020) bir çalışmalarında benzer şekilde değerlendirilmiş ve engelli bireylerin maruz kaldıkları dışlanma ve reddedilme gibi durumların gerekçesi, onları yeterince

tanımamaya ve onlara karşı var olan olumsuz önyargılara bağlanmıştır. İşitme ve konuşma engelli bireylerin engelli olmayan insanlarla etkili ve sık bir iletişim kuramamaları ve işaret dilini bilen insan sayısının azlığı, bu bireyleri eğitim, sosyal, sağlık gibi alanlarda dezavantajlı kıldığı gibi bu bireylerin dışlanması da söz konusu dezavantajlılığı arttırmaktadır (Laat ve ark., 2013). Bu temada son olarak, bu bireylere yönelik öneriler ele alınmıştır. Öncelikle bu bireylerin sosyalleşmesine olanak tanıyacak alanların sayı ve imkânlarının artırılması yönünde görüşler iletilmiştir. Öğrencilerin bu görüşüne paralel olarak, Köten ve Erdoğan (2014: s.5), engelliliği, sosyal hayattan bir nevi mahrum kalmak anlamında ele alarak çalışmada belirtilen konunun önemine dikkat çekmişlerdir. Söz konusu çalışmada, işitme ve konuşma engelli bireylerin sosyalleşmesi için gerekli adımların hep birlikte atılması gerektiğinin altını çizmiştir. Öğrenciler ayrıca her kurumda işitme ve konuşma engelli bireylerin ihtiyaçlarının karşılanması için işaret dili bilen en azından bir meslek elemanı olması gerektiğine dikkat çekmişlerdir. Çünkü onlara göre yaşanan sorunların temeli, işaret dilini bilmemeye dayanmaktadır. Öğrencilerin bu görüşü Selvi ve Yıldırım'ın (2023) çalışmasında da önemle ele alınmaktadır. Zira bu araştırmacılar, kurumlarda işaret dilini bilen personellerin istihdam edilmesi gerektiğini önemle iletmışlerdir. Bu bireylerin kamusal ihtiyaçları da olabilmekte ve bu ihtiyaçların karşılanması noktasında sorun yaşanabilmektedirler. Hizmet almak istedikleri kurumlarda ilk karşılaşılan sorun yine iletişim olduğundan, çalışmada öğrencilerce belirtilen öneri önemli bir husus olarak değerlendirilebilir. Son olarak sosyal medyanın önemine değinen öğrenciler, ayrıca kitle iletişim araçları hakkında çeşitli yorumlarda bulunmuşlardır. Dijital bir çağda yaşamak her geçen gün yeni bir dijital içerikle tanışmayı mümkün kılrsa da (Sancaktaroğlu-Bozkurt & Okyayuz, 2020) işitme ve konuşma engelli bireylerin, bu alanda engelsiz bireyler kadar şanslı olmadığı düşünüldüğünde bu alanların, işitme engelli bireylere de rahat ve etkin bir şekilde faydalanabilir içerikler sunması önemli bir durum olarak değerlendirilmektedir. Bunun yanında her şeyin kolay ulaşılır olduğu günümüz dijital çağında, işaret dili öğrenimini kolaylaştıracak ve bunu yaygınlaştıracak dijital olanakların önemi büyük olmaktadır. Bu tarz uygulamalar aslında işitme ve konuşma engelli popülasyonu anlamada önemlidir. Dolayısıyla medya ve görsel unsurlar, işaret diline yönelik farkındalık kazandırmada ve bu dilin ediniminde önemli olmaktadır. Medyada sık takip edilen yayınlarda kullanılan işaret dili ve bu dilin öğrenimini kolaylaştıracak online eğitim olanakları açısından medya ayrıca önemli olmaktadır (Aykutlu, 2019: s.58).

Beşinci ve son tema, “işaret dili derslerini alan öğrencilerin, işitme ve konuşma engelli bireylere yönelik tutumlarında ne gibi bir değişiklik yaşandığı” ile ilgili olmaktadır. Dersin

genel olarak, işitme ve konuşma engelli bireylere yönelik olumlu bir tutum sergilemede katkı sağladığına dair öğrenci yorumları, çalışmanın en önemli bulgularından biri kabul edilmektedir. Bu bağlamda öğrencilerin kullandığı genel ifadeler, farkındalık kazanma, onlara yönelik daha samimi ve yakınlık hissetme gibi olumlu bir algı geliştirme, onlarla iletişim kurmaya daha istekli olma, iletişim kurmaktan çekinmeme etrafında yoğunlaşmaktadır. Malak-Akgün'ün (2021), işaret dili dersi alan ve almayan 115 öğrenciyi kıyasladığı çalışmalarında, bu dersi alan öğrencilerin, işitme ve konuşma engelli bireylere karşı daha olumlu tutum sergilediklerine yönelik araştırma sonuçları, bu çalışmayı desteklemektedir. Konu özelindeki ilgili literatür incelendiğinde benzer bulgular olduğu da görülmektedir (Top, 2018; Eniç, 2021; Roca-Hurtuna ve ark., 2021). Böylece dersi alan öğrencilerin yeni bir dil öğrenmelerinin yanında, işitime ve konuşma engelli bireylerin sorun ve ihtiyaçlarına karşı yeni bir bakış kazanma şansı elde ettikleri, onlara yönelik olumlu tutum geliştirdikleri söylenebilir (Lee & Pott, 2018). Bu bağlamda derslerde empatiye dayalı bir farkındalık kazandırmanın tutum geliştirme noktasında önemli bir etken olduğu düşünülmektedir.

Öneriler

Araştırmada, işaret dili dersinin toplumdaki engellilere yönelik algı noktasında olumlu bir değişim yaratma fırsatı verdiği düşüncesi, dersin gerekliliğine ve yaygınlaştırılmasının önemine işaret etmektedir. Bu noktada üniversitelerde verilen eğitim önemli olmaktadır. Yurt dışındaki üniversiteler incelendiğinde örneğin; Hollanda'nın Amsterdam Üniversitesi'nde ve Almanya'nın Hamburg Üniversitesi'nde işaret dili eğitimi verilen lisans programlarının yanında, sadece işaret dili dilbilim araştırmalarına dayalı lisansüstü programların varlığı önemli kabul edilmektedir. Yurt dışındaki bu öneme karşılık ulusal üniversitelerin Türk İşaret Diline hak ettiği ilgiyi göstermemesi önemli bir sorun olarak değerlendirilebilir. Üniversitelerde amaç sadece iyi bir meslek elemanı adayı yetiştirmek değil, aynı zamanda insani gelişmişliği ve sosyal sorumluluğu da öncelemekse, "bu hedefe ulaşmayı sağlayan ders sayıları neden az ya da neden içerikleri kısıtlı ve neden daha fazla öğrenciye temas etmeyi hedefleyen yaklaşımlar sergilemediği?" merak edilmektedir. Konuya bu açıdan bakıldığında, dersin seçmeli ders olması yerine daha çok öğrenciye temas edebilmesi imkânı bağlamında seçmeli ya da zorunlu bir ders olarak hemen her bölümde okutulmasının, toplumsal duyarlılık açısından faydalı olacağını söylemek mümkün.

Ülkede sayısı azımsanamayacak bir oranda olan bu bireylerle iletişim kurabilme açısından mevcut müfredatlar, insan hakları ilkeleri bağlamında entegre edilmeli ve eğitim kademeleri de engelli bireylere yönelik empati zeminini geliştirecek şekilde dönüştürülmelidir.

İşaret dilinin, engelsiz olan bireylerce öğrenilmesinin önemi yadsınamaz. Dolayısıyla okul öncesi dönemden başlayarak eğitimin her kademesinde bu derslerin verilmesi önerisi anlamlı kabul edilebilir. Üniversitelerde, hayatın pek çok alanında (özelikle eğitim, sağlık, sosyal hayatta vb.) dezavantajlı durumda olan ve engelsiz bireylere göre daha çok çaba sarf etmek durumunda kalan bu bireylere yönelik, “anlayış ve farkındalığı geliştirme, ön yargı ve olumsuz tutumları kırma, karşılıklı saygı, anlayış ve kapsayıcı bir yaklaşıma fırsat verme” ideali taşıyan yeni ders müfredatlarının oluşturulması ve yaygınlaştırılması hayati bir önem taşımaktadır. Nitekim, gelişme, özgürleşme ve bağımsızlaşma gibi büyük ideallerden bahsettiğimiz günümüz modern dünyasında, engelli bireyleri de kapsayacak müfredat çalışmalarının öncelikli olarak ele alınması gerektiği düşünülmektedir.

Sınırlılıklar ve güçlü yönler

Bu çalışma, işitme-konuşma engelli bireyler ile konuşabilen bireyler arasında iletişim olanağı yaratan işaret dili derslerinin, bu dersi alan bireylerce nasıl değerlendirildiği ve bu dersin işitme-konuşma engelli bireylere yönelik tutumlarının nasıl etkilediği sorusuyla gerçekleşmiştir. Fakat çalışmadaki temel motivasyon okuyuculara, işitme-konuşma engelliler hakkında bir farkındalık kazandırmaktır. İlgili literatür incelendiğinde işaret dili derslerini alan öğrenci yorumlarını araştıran çalışma sayılarının oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Ayrıca, bu derslerin engelli bireylere yönelik tutumu nasıl etkilediğini araştıran ve bunu bizzat dersi alanlar ile ele alan sadece bir çalışmayla Türkçe literatürde karşılaşılmıştır. Söz konusu durum, çalışmanın güçlü yönlerinden biridir. Ayrıca, araştırmanın gerçekleştiği üniversitedeki öğrencilerin yarısına yakın kısmıyla gerçekleşmesi çalışmanın diğer güçlü yönlerinden biri olmaktadır. Bu araştırma, Tarsus Üniversitesi’nde işaret dili eğitimi alan 34 öğrencinin 15’inden alınan görüşlerin literatürle desteklenmesi bağlamında gerçekleşmiştir. Bu durum çalışmanın sınırlılıklarından biri olmaktadır. Bu nedenle benzer bir çalışmanın başka üniversitelerde daha geniş bir örneklem grubuyla da yapılması önerilebilir.

KAYNAKLAR

- Ağırlioğlu, N. (2012). Türkiye’de üniversitelerin kalitesini belirlemek için bir yaklaşım. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2(3), 147-165. DOI: 10.5961/jhes.2012.046
- Alptekin, S., & Batık, V. M. (2013). Özel eğitim bölümü öğrencilerinin yetersizlikten etkilenmiş kişilere yönelik tutumlarına özel eğitim dersinin etkisi. *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(4),18-34.
- Altun, S., Kızıllırmak, İ., & Eser, S. (2022). Turist rehberliği eğitiminde Türk işaret dili incelemesi. *Turist Rehberliği Dergisi*, 5(2), 81-99. <https://doi.org/10.34090/tured.1128570>

- Au, K.W., & Man, D.W. (2006). Attitudes toward people with disabilities: A comparison between health care professionals and students. *International Journal of Rehabilitation Research*, 29(2), 155-60. DOI: 10.1097/01.mrr.0000210048.09668.ab
- Aykutlu, H. (2019). *Öğretmen adaylarının Türk işaret diline ve dersine yönelik görüşleri* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Trakya Üniversitesi.
- Baş, F.B. (2015). *Bir mobil işaret dili uygulaması: MTIDS* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Trakya Üniversitesi.
- Başkale, H. (2016). Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenirlik ve örneklem büyüklüğünün belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9(1), 23-28.
- Bintoro, T., Fahrurrozi-Kusmawati, A. P., & Dewi, R. S. (2023). The teacher strategies in teaching sign language for deaf students in special schools Jakarta. *Cogent Education*, 10(2), 2258294. <https://doi.org/10.1080/2331186X.2023.2258294>
- Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Dirks, E., Ketelaar, I., Van der Zee, R., Netten, A.P., Frinjs, J.H.M., & Rieffe, C. (2017). Concern for others: A study on empathy in toddlers with moderate hearing loss. *The Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 22(2), 178–186. <https://doi.org/10.1093/deafed/enw076>
- Eniç, D. (2021). Gruplar arası temas kuramı açısından Covid-19 pandemisinde önyargıları azaltma yolları. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(Özel Sayı), 3336-3366. <https://doi.org/10.26466/opus.877066>
- Erdoğan, M., & Vatandaş, C. (2020). Bireysel ve toplumsal dışlanma pratiği: Önyargı ve ayrımcılık. *İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 474-485.
- Hung, H.L., & Paul, P.V. (2006). Inclusion of students who are deaf or hard of hearing: Secondary school hearing students' perspectives. *Deafness and Education International*, 8(2), 62–74. <https://doi.org/10.1179/146431506790560229>
- Jones, M.A. (2002). Deafness as culture: A psychosocial perspective. *Disability Studies Quarterly*, 22(2), 51-60. <https://doi.org/10.18061/dsq.v22i2.344>
- Karaca, M. F., & Bayır, Ş. (2018). Türk işaret dili incelemesi: İletişim ve dil bilgisi. *Ulusal Eğitim Akademisi Dergisi*, 2(2), 35-58. <https://doi.org/10.32960/uead.455509>
- Karataş, Z. (2020). Sosyal hizmet ve ilahiyat lisans programı öğrencilerinin engelli bireylere ilişkin tutumları. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, (15), 65-79. <https://doi.org/10.46218/tshd.710073>
- Kemaloğlu, Y.K. (2012). Türkiye’de işitme kayıplıların ve işitme engellilerin genel görünümü. *Türkiye Klinikleri*, 5(2), 1-10.
- Köten, E., & Erdoğan, B. (2014). *Engelli gençler, sosyal dışlanma ve internet*. Gençlik ve Spor Bakanlığı.
- Küçük, F. (2016). *Birleştirilmiş ve müstakil sınıf öğrencilerinin hayat bilgisi öğretim programındaki özgüven, yardımseverlik ve yeniliğe açıklık değerlerini kazanma düzeyleri* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Bartın Üniversitesi.

- Laat, de S., Freriksen, E., & Vervloed, M. P. J. (2013). Attitudes of children and adolescents toward persons who are deaf, blind, paralyzed, or intellectually disabled. *Research in Developmental Disabilities*, 34, 855-863. DOI:10.1016/j.ridd.2012.11.004
- Lee, C., & Pott, S.A. (2018). University students' attitudes towards deaf people: educational implications for the future. *Deafness & Education International*, 20(2), 80-99. <https://doi.org/10.1080/14643154.2018.1438777>
- Malak-Akgün, B. (2021). İşaret dili eğitimi almış ve almamış üniversite öğrencilerinin engelli bireylere yönelik tutumlarının ve uyum düzeylerinin değerlendirilmesi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(41), 1247-1272. <https://doi.org/10.21550/sosbilder.900971>
- Marberry, R.I. (2007). When timing is everything: Age of first-language acquisition effects on second-language learning. *Applied Psycholinguistics*, 28(3), 537-49. <https://doi.org/10.1017/S0142716407070294>
- Müküs, H. (2019). *İşitme engelli bireylerin kültüre dahil olmalarını mümkün kılan araç ve kurumların sosyal antropolojik analizi düzeyleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Nikolarazi, M., & Makri, M. (2004). Deaf and hearing individuals' beliefs about the capabilities of deaf people. *American Annals of the Deaf*, 149(5), 404-414. DOI: 10.1353/aad.2005.0015
- Nikolarazi, M., & Reybekiel, N. (2001). A comparative study of children's attitudes towards deaf children, children in wheelchairs and blind children in Greece and in the UK. *European Journal of Special Needs Education*, 16, 167-182. <https://doi.org/10.1080/08856250110041090>
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (M. Bütün, S. B. Demir, Çev.), Pegem Akademi.
- Piştav-Akmeşe, P. (2016). Türk işaret dili eğitimi ve yüksek öğretim programlarında işaret dili dersi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 341-361.
- Piştav-Akmeşe, P., & Kayhan, N. (2017). İşaret dili dersine katılan öğretmen adaylarının görüşlerine göre Türk işaret dili eğitiminin incelenmesi. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 8(1), 1-38. <https://doi.org/10.17569/tojqi.280054>
- Piştav-Akmeşe, P., & Kayhan, N. (2020). İşaret dili dersini alan Türkçe öğretmeni adaylarının görüşlerine göre işaret dili eğitimi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 10(1), 17-35. <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.689219>
- Roca-Hurtuna, M., Martinez-Rico, G., Sanz, R., & Alguacil, M. (2021). Attitudes and work expectations of university students towards disability: Implementation of a training programme. *International Journal of Instruction*, 14(2), 1-10. DOI:10.29333/iji.2021.1421a
- Sancaktaroğlu-Bozkurt, S., & Okyayuz, Ş. (2020). Türkiye'de sağır ve işitme engelli çocuklar için ayrıntılı alt yazı çevirisi hakkında bir araştırma: Uygulamada sadeleştirme. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, 29(2020), 139-160. <https://doi.org/10.37599/ceviri.824787>
- Selvi, H.H., & Yıldırım, S.B. (2023). Türkiye'de işaret dili eğitimine yönelik güncel sorunlar. *Turkish Journal of Special Education and Practice*, 5(1), 40-57. <https://doi.org/10.37233/TRSPED.2023.0137>
- Sömen, O. (2023). Türk sağır ve işitme engellilerde iletişim olgusu. *Premium E Journal of Social Science*, 7(27), 106-126. <https://doi.org/10.37242/pejoss.4362>
- Sunal, Ş., & Çam, O (2005). Okul öncesi dönemi işitme engelli çocukların ruhsal uyum düzeylerinin incelenmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 12(1), 11-18.

- Şahin, H., & Bekir, H. (2016). Üniversite öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının belirlenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (3), 767-779.
- Tekin, H.H. (2019). Engelli üniversite öğrencilerinin eğitim yaşamındaki sorunları: Konya örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 1531-1548. <https://doi.org/10.33206/mjss.479132>
- Top, E. (2018). 14 haftalık özel eğitim dersi uygulamasının üniversite öğrencilerinin empatik eğilim ve engellilere yönelik tutumlarına etkisi. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi*, 9(3), 174-183. <https://doi.org/10.17155/omuspd.416474>
- Tutar, H., & Yılmaz, K. (2013). *İletişim*. Seçkin.
- Wanasooriya, W.M.D.C., Thilakawardhana, B.G.M.S., De Silva, P.H.S.Y., Menikhetiya, M.M.Y.S., & Rathnayake, S. (2023). Understanding and supporting people with hearing and speech impairments. *International Research Journal of Innovations in Engineering and Technology*, 7(11), 113-119. <https://doi.org/10.47001/IRJIET/2023.711016>
- Yaralı, D. (2015). Öğretmen adaylarının özel gereksinimli bireylere yönelik tutumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Journal of Education Faculty*, 17(2), 431-455. <https://doi.org/10.17556/jef.02712>
- Yavuz, H., Baran, G., & Yıldız Bıçakçı, M. (2010). İşitme engelli ve işitme engelli olmayan 9-17 yaş grubundaki çocukların sosyal uyumlarının karşılaştırılması. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 21(1), 7-23.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Seçkin.
- Yılmaz, F., & Arıkan, D. (2008). İşitme engelli adölesanların benlik kavramı ve depresyon belirti düzeyleri arasındaki ilişki. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 11(4), 67-75.

KATKI ORANI CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR CONTRIBUTORS
Fikir ve Kavramsal Örgü <i>Idea or Notion</i>	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak <i>Form the research hypothesis or idea</i>	Aysel TEKGÖZ OBUZ
Tasarım <i>Design</i>	Yöntem ve araştırma desenini tasarlamak <i>To design the method and research design.</i>	Aysel TEKGÖZ OBUZ
Literatür Tarama <i>Literature Review</i>	Çalışma için gerekli literatürü taramak <i>Review the literature required for the study</i>	Aysel TEKGÖZ OBUZ
Veri Toplama ve İşleme <i>Data Collecting and Processing</i>	Verileri toplamak, düzenlemek ve raporlaştırmak <i>Collecting, organizing and reporting data</i>	Aysel TEKGÖZ OBUZ
Tartışma ve Yorum <i>Discussion and Commentary</i>	Elde edilen bulguların değerlendirilmesi <i>Evaluation of the obtained finding</i>	Aysel TEKGÖZ OBUZ
Destek ve Teşekkür Beyanı/ Statement of Support and Acknowledgment		
Bu çalışmanın yazım sürecinde katkı ve/veya destek alınmamıştır. <i>No contribution and/or support was received during the writing process of this study.</i>		
Çatışma Beyanı/ Statement of Conflict		
Araştırmacının araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur. <i>Researchers do not have any personal or financial conflicts of interest with other people and institutions related to the research.</i>		
Etik Kurul Beyanı/ Statement of Ethics Committee		
Bu araştırma, Tarsus Üniversitesi Etik Kurulunun 22.02.2024 tarihli ve 2024/19 sayılı kararı ile yürütülmüştür. <i>This research was conducted with the decision of Tarsus University Ethics Committee dated 22.02.2024 and numbered 2024/19.</i>		

Bu eser [Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı \(CC BY 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) ile lisanslanmıştır.